

TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRK AİLE YAPISI

Berrin EYCE*

ÖZET

Holistik (bütüncül) yaklaşıma göre, toplum kurumlardan meydana gelir. Toplumun anlaşılmasının yolu kurumları incelemekten geçer. Kurumların birbirleriyle ilişkileri ne kadar ahenkli olursa, toplum da o kadar dengede olur. Kurumların birbirlerine bağlanma dereceleri, sosyal bütünleşmeyi gösterir. Toplumun temel kurumlarından biri olan "aile"nin yapı ve fonksiyonlarının incelenmesi, (genellikle aile toplumun en küçük birimi, çekirdeği olarak tanımlandığı için sosyal kurum incelemelerinde önemli bir yere sahiptir.) diğer kurumlarla olan ilişkilerinin çözümlenmesi, toplumun analizinde (anlaşılmasında) merkezi öneme sahiptir. Türk toplum yapısını, özelliklerini görebilmek ve bugünkü aile yapısının özelliklerini anlamlandırabilmek için, bu makalede, öncelikle aile nedir? Hangi özelliklere sahiptir? Aile çeşitleri nelerdir? soruları cevaplanmış ve Anadolu'da kurulmuş Türk Devletleri'ndeki toprak sistemi ve aile yapısı bu makalenin konusunu meydana getirmiştir.

1. GİRİŞ

Endüstrileşme, sanayileşme, kentleşme, teknolojik ilerleme ve tarımda mekanizasyonun önem kazanması gibi değişmelere bağlı olarak, geleneksel yapıda çözümler (Smelser 1985: 72) ve bu çözümlerle beraber toplumda yeni sosyal kurumların ortaya çıktığı bilinmektedir.

Ortaya çıkan bu yeni yapı geleneksel-kırsal ve modern-kentsel özellikler gösteren ve geçiş dönemi olarak adlandırılan farklı bir sosyal yapıdır. Bu sosyal değişme süreçleri kaçınılmaz olarak aileyi de etkilemiş, ailenin yapısında ve fonksiyonlarında değişimler meydana getirmiştir. Bu bağlamda aile üyeleri arasındaki ilişkiler değişmiş, özellikle kadının aile içi rol ve statüsü önem kazanmıştır.

Bu çalışmada, genel olarak aile nedir? çeşitleri ve fonksiyonları nelerdir? sorularına cevap verildikten sonra, aile, büyük ve küçük aile olarak iki ana grupta incelenmiştir. Bu incelemenin ardından, esas kısmı teşkil eden tarihi derinlik içinde Anadolu toprak sistemi (Anadolu Türk Devletleri ve Osmanlı Devleti) ve aile ele alınarak, bu günkü aile yapısına ulaşılmıştır.

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

2. AİLENİN TANIMLANMASI

İnsanın doğumuyla katılmış olduğu ilk sosyal bünye ailedir¹ ve insanoğlu hayatı boyunca bir aile grubunun üyesi olur. Ferdi, hayatı boyunca etkileyen aile, biyolojik, psikolojik, sosyolojik unsurları ile her zaman var olmuş evrensel bir kurumdur.

Toplumun temel unsuru olarak aile her geçen gün önemini arttıran, sosyalbilimcilerin ilgilerini üzerinde toplayan bir durum kazanmaktadır. Bu ilgi, endüstri sürecine giren toplumlarda kendiliğinden doğmaktadır. Aile bir sosyal grup olarak küçülmüş, fakat kurum olarak güçlenmiştir. Toplumun sosyal yapısı değişirken, ailenin de değişen sosyal yapısında, sosyal ve kültürel rollerinin daha çok güçlendiği gözlenmiştir.

Toplumun sosyal ve kültürel temelleri aile içinde beslenir. Aile kurumu sosyalizasyon sürecinin kaynağı durumundadır. İnsanın kazandığı duygu, düşünce, inanç ve davranışlarının kökleri ailededir.

Ailenin temel unsurlarından biri olan biyolojik unsurlar tek başına ailenin belirleyici özelliği durumunda değildir. Biyolojik unsurların yanı sıra ailenin psikolojik, sosyolojik unsurları vardır.

Biyo-psikolojik vasıflarla başlayan aile ilk zamanlarda hukuki normların desteğine ihtiyaç duysa da, biyo-psiko-sosyal karaktere ulaştıktan sonra hukuk normlarının desteğine fazla ihtiyaç duymayacaktır. Özellikle çocuğun doğumundan sonra aile sosyal bütünlüğünü tamamlar ve giderek toplumun odak noktası olma durumunu kazanır. Değişen sosyal ve kültürel şartlar içinde aile, nesillerin devamını sağlamakla yükümlü olup, çocukları yetiştirerek sosyalizasyon süreci içinde topluma kazandırması sebebiyle görevini ve önemini arttırmaktadır.

Ailenin görevinin ve öneminin kaynağı, "aile içi dayanışma" dır.

Literatürde aile tanımlamaları tarandığında, ailenin sosyal bir grup, sosyal bir birlik, sosyal bir örgüt, sosyal bir kurum ve hatta sosyal bir yapı şekli olarak ayrı kategoriler içinde değerlendirildiği görülmektedir (Gökçe 1976: 47). Bu değişik tanımlamaların temelinde yer alan, ilmi perspektiflerin farklılığıdır. Bu farklı ilmi perspektiflere göre yapılan tanımların bazılarında ailenin sosyalleştirme fonksiyonu ağırlıklı bir şekilde yer alırken, bazılarında cinsellik ve üreme işlevine ağırlık verilmiştir.

Çeşitli aile tanımları arasında en çok görüş birliğine varılan "yapısal-fonksiyonel yaklaşım", belirli aile biçimlerinin belirli görevleri yerine getirdi-

¹ İnsan, hayatının çeşitli dönemlerinde farklı sosyal gruplara üye olur. "Fert olarak belirli bir kültür kalıbı içinde doğan insan, ferdiyet farklarına göre, kültür muhtevasına bağlı bir tarzda meydana gelmiş bulunan çeşitli sosyal gruplara katılma şansını elde eder. Bu sosyal gruplar aile, oyun ve meslek grupları olarak ferdi resmi olmayan yollarla ve dolaylı bir tarzda eğiten önemli sosyal bünyelerdir" (Nirun 1973: 159).

ğini, belirli görevlerin aile içi ilişkileri, rol ve statüleri yaratarak aile yapısını şekillendirdiğini ve bu yapının içinde yer aldığı daha geniş sisteme (toplum) fonksiyonel olarak bağlı olduğunu göstermeye çalışır (Tolan 1990: 494). Bu sosyolojik yaklaşım, ailenin hem kendi içindeki ilişkileri ve bundan doğan yapısal farkları, hem de ailenin diğer toplumsal kurum ve alt sistemler ve toplumsal yapı ile ilişkilerini içerdiği için tümcü bir görüştür (Timur 1972: 5).

Bu kısa bilgilerden sonra aileyi şöyle tanımlayabiliriz: Aile, kan bağıyla başlayan ve evlilikle kurulan asli bir birimdir.

Aile yapısını "evlilik türleri" yansıtmaktadır. Çünkü aile evlilik ile başlamaktadır. İkel kavimlerde dahi kimin kimlerle evleneceğine dair kesin hükümler vardır. Her devirde evlilik toplum tarafından sınırlandırılmış ve mersimlere bağlanmıştır. "Promiscuite" sosyal tarihte yoktur. Yani cinsel serbestlik hiçbir devirde görülmemiştir².

Evlenme biçimleri iki ayrı ölçüte göre, iki ayrı grupta incelenebilir (Gökçe 1976: 48). Birinci ölçüt olarak çevre ele alındığında iki farklı evlenme biçimi görülmektedir: Endogami ve egzogami.

Endogami (içten evlenme) grubunda evlilik, kendi ailelerinin grupları içinden evlenmeyi - eş bulmayı öngörürdü. Coğrafi zeminin ücra köşelerinde bu tip ailelere rastlanıyordu. Hayat ilişkileri ve hayat tarzı adeta kapalı bir coğrafi çevre içinde cereyan ediyordu.

Egzogami (dıştan evlenme) tipinde ise, eşler yabancı kabilelerden alınır. Bunun da kendine göre kaideleri vardı. (A) kabilesi (B) den; (B) kabilesi (C) den; (C) kabilesi de (D) kabilesinden ve (D) kabilesi de (A) kabilesinden kız alırlardı. Bu durum bir bakıma da ekonomik trampa usulü ile bir paralellik arz etmektedir. Bu evlilik türü sosyal tarihte çok görülmüştür.

İkinci gruptaki ölçüt sayısı eşittir. Bu grupta monogami ve poligami olmak üzere iki ayrı tip vardır (Gökçe 1976: 49).

Monogami (tek eşle evlilik) bir kadının bir erkekle veya bir erkeğin bir kadınla evlenmesidir.

Poligami (çok eşle evlilik) erkeğin veya kadının birden fazla kadınla veya erkekle evlenmesi şeklindedir.

a) **Polijini** tipi evlilik bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir. Bu usule kadın nüfusunun çok olduğu bölgelerde ve bir erkeğin siyasi gücünü arttırması gayesinin ön plana çıktığı hallerde rastlanmaktadır.

b) **Poliandri** ise bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi halidir. Hayat şartları bu durumu gerekli kılmıştır. Murdock'un yaptığı bir araştırmada ilkel kabilelerden 193 kabiledede polijini tipine rastlanmasına mukabil sadece üç kabiledede poliandri tipine rastlanmıştır.

² Bir sonraki alt başlıkta tekrar ele alınacaktır.

Günümüzün modern evlenme şekli ise monogami (tek eşle) evliliğdir. Tarihi bakımdan monogami ilkel kabilelerde de görülmüştür. Günümüzde monogami egemen ve genel evlilik şeklidir.

Asırlardan beri devam eden sosyolojik değişim süreci, aile bünyesini fonksiyonel-strüktürel değişime uğratmıştır. Sosyal tarih boyunca "değişme" kaçınılmaz bir olgu olarak kabul edilmiştir. İlk çağlardan itibaren devam eden gelen sosyal ve kültürel değişimler ortaçağda (Max Weber'in ifadesi ile) "latent" (adeta gizli gizli) cereyan ederek, XVIII. yüzyıldan sonra "sosyal gelişme" kavramına inkılap etmiştir. Gelişmeler devam ederken bu süreçte akıl ve mantığı uygulayarak daha iyi bir hayata kavuşabilmek gayesi ile söz konusu gelişme süreci, idea-logic bir "icad" olarak görülmeye başlandı. Oysa bugün bilinmektedir ki genel olarak sosyal ve kültürel değişimler özellikle de ailedeki değişimler sosyal bünyenin tezahürleridir.

Diğer yandan, kültür, insanların bir hayat tarzı olarak kabul ediliyorsa, toplum da bu hayat tarzını sürdüren insanların teşkilatlanmış (organize olmuş) bir birimidir. A.L.Kroeber ve Talcott Parsons'a göre, kültür, insan davranışına ve bu davranış yolu ile imal edilen sanat eserlerine (zanaat dahil) şekil veren değer, fikir ve diğer sembolik mana sistemlerinin yaratılan ve devredilebilen muhteva (content-içerik) ve örüntüleridir (Patterns). Sosyal ve kültürel değişimler, sosyal sistemler ve alt sistemlerin yapıları, fonksiyonları ve de süreçlerinde bir zaman dilimi içinde meydana gelirken, aklın ve mantığın sosyal teknikleri sayesinde bir "gelişme"ye dönüşmüştür. Bu değişim ve gelişmelerin sonucunda günümüzün modern küçük ailesi doğmuştur.

Bir coğrafi-biyolojik alan üzerinde, onunla etkileşerek sosyal hayat alanının ortaya çıkması ve devamını belirleyen faktörler (coğrafi, biyolojik, ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel v.b.) ailenin de bu hayat alanı içinde oluşumunu ve değişimini yönlendirmektedir. Kaldı ki bir yapı olarak aile de hayat alanıyla etkileşim içindedir; ondan etkilendiği kadar, yerine getirdiği fonksiyonlarla da bu hayat alanını etkiler.

Acaba aile hangi şekillerden ve yapılardan geçerek bugünkü şekline gelmiştir?

3. AİLENİN TARİHÇESİ VE KURAMSAL TARTIŞMALAR

Aile konusunda ortaya çıkan kuramlar antropolog, sosyolog ve tarihçilerin karma bir ürünü olarak tanımlanabilmekle birlikte, her dalın kendine özgü sayılabilecek çalışma alanları ve sorunları bulunmaktadır.

XIX. yüzyıl evrimsel kuramları, her teknolojik aşamanın aile tipi açısından bir ilerleme getirdiğini savunmaktaydı. Bu kuramlar ailenin köklerinin cinsi serbestiyeye dayalı olduğu iddiasında bulunarak, bugünkü tek eşli aileye

doğru bir evrim çizgisi geçirdiğini ileri sürmüşlerdir³. Ancak bu kuramlar XX. yüzyılın başına kadar taraftar bulabilmişlerdir. Bu yüzyılın başında antropologlar ve tarihçi demografların yaptıkları araştırmaları "mutlak cinsi serbesti" nin sadece bir varsayım olduğu ortaya çıkmıştır (Kandiyoti 1984: 4). İnsanlık tarihinin her döneminde kurallarla çerçevelenmiş aile biçimlerinin varlığı bugün kabul gören tezdır (Çağatay 1990: 114).

Nitekim en ilkel toplum türü olan avcı ve toplayıcı toplumlarda belirli sosyal kurallarla çerçevelenmiş ailenin bulunduğu bugün bilinmektedir (Şenel 1985). İlkel tarıma sahip bu toplumlarda aile yapısı incelenirken daha ziyade akrabalık sistemleri üzerinde durulmuş, salt sınıflayıcı nitelikteki bu çalışmalar Murdock'un çekirdek ailenin evrenselliği tezini ortaya atması gibi sonuçlar doğurmuştur (Kandiyoti 1984: 15).

Akrabalık sistemine göre yapılan bu sınıflamalar sonucu insanlık tarihinin ilk aile örneklerinin anaerkil olduğu, buna bağlı olarak anayanlı, analokal bir görünüm arzettiği genel kabul görmektedir.

Avcı ve toplayıcı toplumlarda, erkeklerin avcılığı, kadınların toplayıcılığı üstlenmeleriyle işbölümünde farklılaşma meydana gelmiştir (Arat 1986: 21, Michel 1984: 25). Avcı ve toplayıcı toplumlarda erkeklerin avladıkları hayvanı, kadınların topladıkları bitkileri ve canlıları paylaşmak üzere getirdikleri kamplar, aile sosyal yapısını etkilemiştir. Bu da ana adına veya baba adına devam eden evlilik şekilleri ve sosyal hayat tarzını ortaya çıkartmıştır. Bu aynı zamanda hakimiyet şekillerini de yaratmıştır.

Avcı ve toplayıcı toplumlarda soyun devam etmesinde sadece kadının rolü bilindiğinden kadına özel bir statü verilmiştir (Arat 1986: 21). İstikrarsız olan avcılığa karşı (avlanacak bir av bulunamamasının yanında, ava giden erkeğin dönmemesi gibi riskler taşımaktadır) toplayıcılığın daha istikrarlı olması ve aynı toprak gibi kadının da doğurgan olarak soyu devam ettirmesindeki gizden ötürü toprak ve kadın özdeş sayılmıştır (Arat 1986: 21).

³ Morgan her türlü kuralın dışında mutlak cinsi serbestiyle başlayan ilişkilerin dört aşamadan geçerek günümüz tek eşli çekirdek ailesine ulaştığını ileri sürmüştür. Morgan'a göre bu aşamalar a)kandaş aile, b)ortaklaşa aile, c)iki başlı aile, d)tek eşli ailedir (Morgan 1986-87). Bachofen ise, Ana Hukuku (Das Mutterrecht) adlı eserinde, baba hukuku sisteminin ana hukuku sisteminden sonra geldiğini belirtir. Bachofen'e göre insanlık ilk olarak "heterizm", bir başka anlatımla, cinsel serbestliği yaşamıştır. Bunun ardından ana hukuku gelir. Bu dönemde kadınlar öyle bir saygı ve itibar sahibi idiler ki, bu durum ortaya bir "Gynaikokratie" (kadın egemenliği) çıkarıyordu. Bu dönemin ardından da baba hukuku gelir (Örnek 1971: 37). Briffault'da Bachofen gibi ailenin ilk şekillerinin ana hakimiyeti ile başladığını, sonra baba hakimiyetine geçildiğini ileri sürmüştür. Briffault'a göre en ergin biçimiyle çekirdek aile bu evrimin sonucunda XIX. yüzyılda beliren aile tipidir (Gökçe 1976: 54).

İnsanın tabiatla giriştiği bu yoğun mücadele, insanların kendilerini koruyabilecekleri ve hayatlarını sürdürebilecek araçlar geliştirmelerine neden olmuştur (Mc Neill 1989: 19-20). Alet yapan ve kullanan insan, kendini yırtıcı hayvanlardan koruyabilmekte ve daha iyi avlanmaktadır (Şenel 1985: 42-49).

İsa'dan 10 000 yıl kadar önce iklim koşullarının alt üst olması sonucu ilk neolitik devrim gerçekleşti (Michel 1984: 31). Bu devrim sırasında, erkeklerin avcılığın yanı sıra, beslenmenin ana unsuru olan toplayıcılık ve toprağın çapa ile kazıldığı türden tarım devreye girdi (Mc Neill 1989: 21). Gordon Child ve başka tarihçiler bu tarımın kadının icadı olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir (Michel 1984: 31).

Göçebe kavimler yerleşmeye yüz tutup, av giderek tükenip, beslenmede toplayıcılık ve yabancı tahılların önemi arttıkça, kadınlar da tohumu ve tahılların yeniden üreme devresini keşfettiler. Bu keşfin ardından, kadınlar giderek yeni tekniklerin icadında daha ağırlıklı bir yer tutmaya başladılar. Taneleri öğütmek için daha ağır taşların kullanıldığı değirmenlerin yapımı, tohumların saklanabilmesi için yeni usullerin bulunması, ilk çömlüklerin yapılması bu icatların en önemlileriydi (Mc Neill 1989: 22). Daha sonra da kadınlar, iplik eğirip (iğ ile), dokumayı keşfettiler (Michel 1984: 32). Yeni teknikleri çocuklara öğreten kadın, aynı zamanda kültür aktarıcısı rolünü de üstlenmiştir.

Toprağa yerleşmeyle beraber tarımda çapanın yerini saban alır ve bu dönemde ikinci bir teknik devrim gerçekleşir⁴.

Çapa ile üretim yapan kadının yerini, sabanla tarlada üretim yapan erkek alır. Bu yoldan elde edilen besin, nüfus patlamasına yol açar ve yerleşik düzene geçilir (Mc Neill 1989: 22). Göçebe toplulukların ve küçük köylerin yerini, büyük kasabalar ve giderek kent alır. Buna bağlı olarak siyasal örgütlenme de değişir.

Bu sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelere bağlı olarak aile yapısı da değişime uğrar. Baba otoritesinde babaerkil, akrabalığın babadan geldiği babayanlı, babalokal aile yapısı hakim duruma gelir.

Günümüzde de üretim biçimleri büyük oranda tarıma dayalı olan geleneksel toplumlarda, baba egemenliğine dayalı ve geleneksel aile yapısının hakimiyeti devam etmektedir (Çelebi 1990: 13).

Teknolojik ilerleme, tarımsal düzenlemeler, endüstrileşme ve kentleşme geleneksel yapılardan yapısal farklılaşma meydana getirmekte (Smelser 1985: 71-72) ve bu farklılaşma süreci içinde toplumsal yapılarda fonksiyonel bölünmeler başlamaktadır. Aile yapısı da bu fonksiyonel bölünmeden (iş

⁴ Yeni enerji kaynakları (öküz, su ve rüzgar gücü), daha ileri tekniklerin icadı (saban, su ve rüzgar değirmenleri, yelkenli gemi), yeni taşımacılık yöntemlerinin geliştirilmesi, madenlerin fiziki özelliklerinin ve bakır cevherinin elde edilmesi ve diğerleri.

bölümünden) etkilenmiştir. Çünkü büyük yapıda (toplum) olan değişme, aile yapısını da etkilemektedir.

Buraya kadar otorite ölçütüne bağlı olarak aile biçiminde meydana gelen değişmelerden bahsedildi. Otorite ölçütünün kriter olarak alındığı bu aile tiplerinin yanında, hane halkının fert sayısının kriter olarak alındığı geniş aile ve küçük aile sınıflandırması alt bölümlerde ele alınacaktır⁵.

3.1. Tarıma Dayalı Geleneksel Geniş Aile

Geleneksel toplumda hemen hemen hiç farklılaşmamış bir biçimde birçok fonksiyonu kendisinde toplayan ve en az üç neslin bir arada yaşadığı, genellikle ekonomik ve siyasal bir birlik olarak düşünülen geleneksel geniş aile, üyeleri arasında iş bölümünü düzenleyen hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşi sisteminde fertler demografik özelliklerine göre belli rolleri oynar, aile içinde farklı konumlarda bulunurlar (Özbay 1984: 37). Fertlerin farklılaşmasında rol oynayan özellikler, cinsiyet, yaş, evlilik durumu, doğurganlık ve sağlık olarak özetlenebilir. Buna göre erkek kadından, yaşlı gençten, evli evli olmayandan, çocuğu olan kısırdan, sağlıklı olan sağlıklı ciddi olarak bozulmuş olandan daha üstün durumdadır (Özbay 1984: 37).

Aile içi hiyerarşinin üst düzeyinde yaşlılar bulunur. Yaşlılar üretim başta olmak üzere, ailenin tüm fonksiyonlarını denetleyen karar mekanizmasının kilit rollerini üstlenirler. Ailenin diğer üyeleri, yönetici olan yaşlı aile başkanının denetiminde, konularının gerektirdiği işleri yapar, sorumlulukları yüklenirler.

Geleneksel geniş ailede, birinci derecede aile önemlidir, fertler ikinci planda kalır (Gökçe 1976: 61). Sosyal kontrolün ve kader birliğinin hakim olduğu bu aile tipinde, fertler mensup oldukları birliğin çerçevesi içinde yaşamak zorunluluğunda bulunmaktadırlar. Çünkü geleneksel geniş ailenin fonksiyonları bunu gerektirmektedir.

Bu fonksiyonları şöyle sıralamak mümkündür (Gökçe 1976: 61-62, Yasa 1974: 3):

Ekonomik fonksiyon: Ekonomik olarak bir bütün olan bu ailede gelir tek elde toplanır ve masraf tek elden yapılır. Yukarıda da belirtildiği gibi iktisadi iş bölümü vardır. Ekonomik bir işletme özelliği taşıyan geleneksel geniş ailede, ortaklaşa mülkiyet söz konusudur. Bir başka anlatımla mülke sahip olan akraba topluluğudur, fert değil.

Koruyuculuk fonksiyonu: Geleneksel geniş ailenin en önemli özelliklerinden biri yardımlaşma ve toplumsal güvenlik kurumu olmasında görülür. Endüstrileşmiş kentlerde devletin toplumsal gönenç kurumları tarafından

⁵ Aile tipleri hakkında geniş bilgi için bkz. Gökçe 1976.

yerine getirilen birçok görevi aile üzerine almıştır (Gideon Sjoberg-den nakleden Yasa 1974: 3). Bu koruma ve yardımlaşma maddi ve manevi olabilir. Ailenin sigorta fonksiyonu burada belirlemektedir.

Psikolojik ve biyolojik fonksiyonu: Psikolojik fonksiyon aile üyeleri arasında duygusal bağın gelişmesini sağlar. Gerek eşler, gerek çocuklar ve gerekse ailedeki diğer fertler arasında sevgi bağının kurulması ve güven hissinin oluşması aynı zamanda ailenin diğer görevlerinin gerçekleşmesinde de temel bir unsur olmaktadır. Biyolojik fonksiyon ise soyu devam ettirerek ailenin varlığını korumaktadır. Psikolojik görev ile biyolojik görev ailenin en eski belki de değişmemiş fonksiyonlarından biridir.

Eğitim fonksiyonu: Aile üyelerinin her türlü eğitiminden sorumludur. Meslekî ve dinî alanda olan bu eğitimler aile içinde verilir. Genellikle yaşlıların üstlendiği bu eğitim fonksiyonu ile, çocuklar aile normlarına göre yetiştirilir.

Dinî fonksiyon: Aile üyelerine sadece dinî eğitim vermekle kalmaz, tam bir dinî birlik olmak üzere üyelerinin ibadet ve dinî ameliyelerini organize eder, denetler.

Boş zamanları değerlendirme fonksiyonu: Üyelerini eğlendirme ve dinlendirme fonksiyonu da geleneksel ailenin sorumluluğundadır.

Prestij sağlama fonksiyonu: Aile üyeleri toplumdaki statülerini ailelerinden alırlar. Soyluluk, rençperlik gibi, kanla ya da meslekle ilgili sosyal statünün kaynağı ailedir.

Geleneksel geniş ailenin bu fonksiyonları, birincil topluluk ilişkilerini yansıtır. Aile bu ilişkileri büyük toplumun sosyo-ekonomik örgütüne yansıtır.

Baba soyuna dayalı, erkek egemenliğinin bulunduğu ve aynı çatı altında anne-baba, evli oğul veya oğulları ve eş (ler)i, onların çocukları, evlenmemiş veya boşanmış kızlarından meydana gelen geleneksel geniş aile yapısı, modernleşmeyle beraber yapısal değişime uğrayarak fonksiyonlarının bir çoğunu toplumdaki diğer kurumlara devretmek zorunda kalmıştır.

Modern çağın endüstri düzeninde görülen sosyal hareketlilik, para piyasası, piyasa için üretim, kitle halindeki seri üretim, iş bölümü, ihtisaslaşma olayları büyük ailenin fonksiyonlarını zamanla üstlenmeye başlamıştır. Kadının iş hayatına geçişi, kadın-erkek eşitliği düşünceleri, hürriyetler, demokrasi, insan hakları, insanı ve aileyi birlikte değiştirdi. Sonunda büyük şehir hayatı, sosyal mobilite, endüstrinin icapları küçük aile tipini yaratmıştır. Çocuklar evlenince kendi aile yuvalarını kurmak üzere evden ayrılmaktadır.

3.2. Küçük Aile

Karı-koca ve evli olmayan çocuklardan meydana gelmiş aileye çekirdek aile denir. Bazı kültürlerde evli olmasalar dahi, belirli bir mesleğe sahip olmuş, ekonomik güvenliğini kazanmış gençler evlerinden ayrı oturmayı ter-

cih etmektedirler⁶. Bu bakımdan çekirdek aile üyelerinin sayısı bakımından sınırlı ve büyük aile nüfusuna oranla çok küçük bir sosyal yapı özelliği göstermektedir (Gökçe 1976: 63).

Para ekonomisine geçilmesi ve piyasa için üretim yapılması ailenin yapısında ve fonksiyonlarında değişmelere neden olmuştur. Modern-sınai toplumda, aile içinde yapılan üretim, ekonomik kurumlara devredilmiştir. Ücretli üretimin yaygınlaşmasıyla, bu şekilde üretime katılmayan ferdin emeği, konu dışı kalmıştır (Özbay 1984: 38). Böylece tüketici bir birim haline gelen aile, üyelerinin sayısını sınırlandırmaya gitmiştir. Bir başka anlatımla çocuğun ekonomik değerinin ortadan kalkmaya başlamasıyla doğurganlıkta önemli azalmalar görülmeye başlamıştır.

Para ekonomisinde ve piyasa için yapılan üretimde artık demografik özelliklerden çok, fertlerin bilgi ve becerisi önem kazanır (Sencer 1974: 116-117). Bu durumda da ailenin verdiği eğitim, onları yeni düzende bilgili kılmak için yetersiz kalmaktadır. Aile, toplumsal değerleri genç kuşaklara aktararak toplumun yeniden üretilmesindeki rolünü okul gibi başka kurumlarla paylaşmak zorunda kalmıştır (Zimmerman 1964: 73, Özbay 1984: 38).

Kâr amaçlı para ekonomisi, daha önce aile içinde ferde sağlanan hizmetlerin de piyasaya geçmesini desteklemiştir.

Çekirdek aile, bu yapısal değişimle beraber artık geleneksel geniş aile gibi iyi bir güvenlik kurumu da değildir. Aile fertleri devletin toplumsal gönenç hizmetlerine dayanmak zorundadır (Yasa 1974: 5). Sosyal güvenlik fonksiyonu da çekirdek ailenin bünyesinde yer almaz.

Çekirdek aile fertleri eğlenme ihtiyaçlarını ve boş vakitlerinin bir kısmını ev dışında ve birbirlerinden ayrı olarak gidermektedirler.

Geleneksel geniş ailenin yukarıda belirtilen fonksiyonlarının birçoğunu kaybetmesi, aileyi toplumsal yapı içinde zayıf duruma düşürmemiştir. Çünkü çekirdek ailede bulunan bazı özellikler, onun temel bir kurum olma özelliğini devam ettirmektedir. Parsons'ın da ileri sürdüğü gibi, aile, değişen toplum yapısı içinde birçok fonksiyonunu kaybetse de, üyelerine manevi destek olma fonksiyonu çekirdek aile ile beraber daha büyük önem kazanmıştır. Sınai toplumunun yalnız insanı, artık samimiyet ve sıcaklığı ailesinde bulabilmektedir. Çekirdek aile üyelerine duygusal olarak doyum sağlamak ve psikolojik olarak bir sığınma fonksiyonunu yerine getirmektedir. İşte yapısal-fonksiyonalist görüş, ailenin bu fonksiyonunun, diğer fonksiyonları gibi başka kurumlara yüklenemeyeceğini ve yalnız bu fonksiyonu ile ailenin hala toplumda önemli bir kurum olarak varlığını sürdüreceğini savunmaktadır.

⁶ Bu olguya Türkiye'de de rastlanmaktadır (Kıray 1984: 71). Özellikle yurt dışında yaşayan Türk ailelerinde daha yaygın olduğu gözlenebilmektedir (Ö.İ.K. Türk Aile Yapısı Raporu 1989: 42).

Ayrıca ailenin üreme fonksiyonu ile sosyalleştirme fonksiyonu başka kurumlarca yüklenilememiştir. Aynı zamanda biyolojik bir ünite de olan aile, bu fonksiyonu ile neslin devamını sağlamaktadır. Doğumla aileye katılan çocuğun, ilk temas ettiği fertler aile üyeleri olduğu için, sosyalleşmenin ilk basamakları da aile içinde verilir.

4. TARİHİ DERİNLİK İÇİNDE ANADOLU'DA TOPRAK SİSTEMİ VE AİLE

İnsanın toplum halinde yaşayabilmesi, doğayla mücadele ederek (Şenel 1985), doğayı kendi ihtiyaçları için denetim altında tutması ile (Mc Neill 1989) mümkün olabilmektedir. Hayatını devam ettirebilmek için dayanışma içine giren insan, doğanın veremediklerini var kılmak için doğaya karşı mücadele etmiştir (Çelebi 1990: 5).

Doğaya rağmen oluşan insan toplulukları (veya toplulukları), ilk olarak toprağı denetim altına alarak üretime geçmişlerdir (Zimmerman 1964: 312-313). Çünkü "avcılık-toplama çerçevesi içinde insan, tabiatla olan ilişkisini değiştirebilecek güçte görünmüyor, bütün gücünü hayatı boyunca geçiminin devamını sağlamak çabasına harcamak zorunda kalıyordu" (Sezer 1979: 29). Tarımın öncülleri dışında hiç bir halk ya da insan topluluğunun Taş Devrinden çıkmadığı tarihi bir gerçektir.

Tarımın bulunmasıyla beraber insanlar arası yeni ilişkiler de farklı bir boyut kazanmıştır. Yeni bir insan-tabiat ilişkisi, bir başka anlatımla yeni bir insan-üretim ilişkisi doğar. Tarımın bulunması aynı zamanda yazıyı bulan ve şehirleşen medeniyetlerin çıkmasına da öncülük eder (Zimmerman 1964: 313).

Tarımsal üretimin gelişmesi, siyasal yapıyı da biçimlendirir. Tarihin her döneminde Doğu ya da Batı'da kurulan devletlerin toprak rejimi ile ilgili siyasalar geliştirdikleri bilinmektedir (Sezer 1979).

Guizot'a göre bir halkın çeşitli sosyal durumlarını anlamak için tabiat ve mülkiyet ilişkilerini bilmek gerekir (Guizot'dan nakleden Çin 1985: 11). Toprak mülkiyeti sosyal şartları tayin ederken, sosyal ve ekonomik gelişmenin çeşitli faktörlerinden birini teşkil eder. Tarihte bütün zenginliklerin topraktan geldiği, siyasal ve sosyal hakimiyetle arazi mülkiyetinin aynı olduğu zamanlarda, toprak rejiminin önemli roller oynadığı bilinmektedir (Barkan 1981: 25).

Bundan sonraki alt başlıkta, Anadolu Türk Devletlerinde toprak sistemi ve aile ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

4.1. Anadolu Türk Devletlerinde Toprak Sistemi ve Aile

1071 Malazgirt savaşından sonraki beş-on yıl içinde Anadolu'nun hemen hemen her tarafı Türkler tarafından fethedilir.

Gerek Anadolu Selçukluları`nda, gerekse Anadolu Selçukluları`nın parçalanmasından sonra kurulan beyliklerde⁷, ekilip biçilen toprakların mülkiyeti devlete aittir (Yurdaydın 1988: 88).

Toprak emiri ikta, vakıf ve mülk olarak üç kısma ayrılır (Yıldız 1982: 640). İkta görevle geçerli olup, görevinden ayrılanın elinden alınır. Hükümdar, hükümdar ailesi, vezir, emir, devlet adamları ve sipahilere ikta verilir. Tımarlı sipahilerin tımarı, hizmet koşuluyla erkek evlada intikal eder. Vakıf arazi, vergileri bilimsel ve sosyal kurumların harcamalarına karşılık olarak ayrılan arazilerdir. Geliri, vakfiyelerce gereğine harcanır. Mülk arazi ise, çeşitli nedenlerle bazı kişilere ve hizmetleri görülenlere verilen, tam tasarruf hakkına sahip olunan arazilerdir. Mülk araziye sahip olanların toprağı ellerinden alınamazdı.

Toprak rejimleri ile ilgili bu kısa açıklamadan sonra, Anadolu Türkleri`nde sosyal hayat ve aile yapısı hangi tarzda şekillenmiştir? sorusuna cevap arayacağız.

Türkler, Anadolu`ya yerleştikten, hayvancılıktan ekinciliğe geçtikten sonra, İslamiyet`i tam anlamıyla benimseyerek, maddi yaşayışla birlikte manevi yaşayış biçiminde de değişime uğrarlar (Arat 1986: 75). Anadolu`ya akın sırasında Müslüman Türk kadını erkeğı ile beraber aktif bir yaşama tarzı içindedir ve kadının eve, hareme kapanması söz konusu değildir (İnan 1968: 38).

Selçuklu Devleti`nin hakim olduğu yerlerdeki çeşitli abidelerde, bugün dahi Selçuk kadınlarının adı yaşamaktadır. Kadınlar adına türbeler, medreseler, hastaneler yapılmış ve eşleri yanında mevki sahibi olarak anılmışlardır (İnan 1968: 39).

Çeşitli abideler ve mezar yazıtlarının dışında, Anadolu Türkleri`nin aile yapıları ile ilgili yazılı kaynaklar elimizde bulunmamaktadır. Ancak Dede Korkut Hikayeleri bize bu dönemle ilgili bilgiler vermektedir.

Dede Korkut Hikayelerinde rastladığımız aile, ana-baba ve çocuktan meydana gelen küçük ailedir (Ergin 1958: 4-22). Aile başkanı erkektir ve çok sağlam bir yapıya sahiptir. Esas olarak monogami vardır. Ancak çok zor durumlarda erkek birden fazla kadınla evlenebilmektedir (Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı). Çocuğı olmayan ailelerde bile, erkeğın ikinci bir eş alması düşünülemez görünmektedir (Dirse Han Oğlu Buğaç Han Destanı).

Dede Korkut Hikayelerinde kadın ve erkek eşit olarak ele alınır. Aile içi ilişkiler, sevgi ve saygı temeline kurulmuştur. Karı ve koca birbirlerine çok saygılı davranmakta, anne kızının, baba da oğlunun eğitimini üstlenmektedirler (Ergin 1958: 10). Kadın, hem çocukları üzerinde, hem de kocası üzerinde sosyal kontrol gücüne sahiptir (Ergin 1958: 5; 14-18).

⁷ XIV. yüzyıl başlarından, XVI. yüzyıl başlarına kadar olan devre Beylikler Devridir. Beyliklere ait geniş bilgi için bkz. Yurdaydın 1988: 87).

Kadında aranan en önemli özellikler kahramanlık⁸ ve analıktır. Namuslu olmak gibi hasletleri de bulunmalıdır (Kocakaplan 1990: 23). Çocuk sahibi olmak da çok önemlidir. Erkek çocuğu olan kadının statüsünün yükseldiğini ve saygınlık kazandığını, çocuğu olmayan kadının düşük statüye sahip olduğunu Dede Korkut Hikayelerinden öğreniyoruz. Buna karşılık ana hakkının Tanrı hakkı olduğu ve anneye sevgi ve bağlılığın da önemli bir öge olduğu Dede Korkut Hikayelerinde karşımıza çıkar (Kocakaplan 1990: 256). Evlenenler yeni bir ev açarlarken, baba da çocuğun miras payını evlenirken verir.

Selçuklulardan sonra Anadolu'ya egemen olan Osmanlı İmparatorluğunun toprak sistemi ve aile yapısı alt başlıkta ele alınmıştır.

4.2. Osmanlı Toprak Sistemi ve Aile

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprakların yüksek mülkiyet ve denetleme hakkı genellikle devletin elinde alınmıştır (Barkan 1980: 127). Çıplak mülkiyeti (rakabesi) devlete, ve kullanımı fertlere ait olan miri arazi, Osmanlı toprak düzeninin esasını meydana getirir (Cin 1985: 11). Miri arazi ile vazgeçilmez bağlantısı bulunan tımar sistemi, miri arazinin işletilmesinde bir vasıta ve aynı zamanda imparatorluğun en kuvvetli olan ordusunun (tımarlı sipahi) esasını teşkil etmiştir (Cin 1985: 13).

Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi, toprak öşri, haraci ve miri arazi adları altında üç bölüme ayrılmıştır (Hallaçoğlu 1982: 775-777). Öşri topraklar Müslümanlara ait olup, sipahilerin mülküdür. Toprağı istedikleri gibi kullanma hakkına sahip olan sipahiler, elde ettikleri gelirin öşrünü devlete vermekle yükümlüdürler. Haraci topraklar, Müslüman olmayanların tasarrufuna bırakılmış arazilerdir. Elde edilen gelirin karşılığında devlete vergi vermekle mükelleftirler (Hallaçoğlu 1982: 777-779).

Miri arazi yukarıda da belirtildiği gibi mülkü devlete ait olan arazidir; sadece ekilip, biçilmek koşulu ile sahiplerinin üzerinde bırakılan topraklardır. Bu toprakları ekip, biçenler öldükleri zaman aynı koşullarla toprağı işlemek ve vergisini vermek üzere ailenin oğluna (erkek çocuk birden fazla ise en büyüğe), yoksa kızına kalabilirdi. Miri arazi dirlik (ikta), bir başka anlatımla has, zeamet ve tımar biçiminde çeşitli hizmetlere karşılık olarak bırakılmıştır⁹.

Ailenin temel üretim birimi olduğu bütün geleneksel toplumlardaki gibi, Osmanlı toplumunda da geniş aile tipi bulunmaktadır (Ortaylı 1984: 79).

⁸ Kadın ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve gerektiğinde savaşa gider. Evleneceği zaman, koca adayı ile kahramanlık ve güçte yarışır. Bu yarışmalar ok atma, at koşturma ve güreş tutma alanlarında yapılır. Kadın, ancak yenildiği erkek ile evlenir.

⁹ Has, zeamet ve tımar ile ilgili geniş bilgi için bkz. Cin 1985: 60-65.

Bu geniş aile üç kuşağın bir arada yaşadığı, fakat yakın akraba ve kardeşlerin ailelerini de içeren daha geniş bir birleşik topluluğun üyesidirler. Ancak çoğu kimsenin Osmanlı dönemi yaşama biçiminin bir parçası olarak düşündüğü geniş ve yaygın hane, çoğunlukla seçkinler için geçerlidir ve en büyüklerine de büyük kentlerde rastlanmaktadır (Tolan 1990: 496). Bir avlunun etrafındaki konutlarda aynı ailenin üç kuşağına mensup haneler bir sosyal-ekonomik ünite halinde yaşarlar. Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlara göre, hane denen birimi meydana getiren nüfus beş kişi¹⁰ civarındadır (Ortaylı 1984: 79).

Çeşitli yazılardaki ve 1885 ve 1906 nüfus kayıtlarındaki bilgiler, bu tür hanelerde akrabaların yanı sıra hizmetkarların da yaşadığını, çoğu kez uzun sürelerle kalan akrabaların sürekli gelip gittiklerini göstermektedir (Tolan 1990: 496).

Ekonomik ve toplumsal bir birim halinde ve mekansal yakınlık içinde yaşayan geniş aile fertleri, aynı zamanda bir üretim birimini de meydana getirirler. Toplumun büyük çoğunluğu olan köylülerin dışında kentlerdeki zanaatçılar için de aynı durum geçerlidir (Ortaylı 1984: 79).

Osmanlı toplumunda sanılanın tersine poligami yaygın değildir. Bazı Avrupalı seyyahlar da bu durumu gözlemişlerdir (Ortaylı 1984: 80).

Geleneksel ailenin yapısı içinde en önemli üye kadındır (Ortaylı 1984: 80). Kadının aile ve toplum hayatı içindeki statüsü çocuklarının sayısı ve statüsü ile yükselir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda aile hayatı ve evlilik rejimi kanunnamelerle belirlenmektedir (Türk Aile Yapısı Raporu 1989: 24). II. Mahmut ve III. Selim gibi modernleştirici padişahların reformları XIX. yüzyılda aile örgütlenmesi açısından köklü değişimlere yol açmıştır (Kurnaz 1990).

Toprak mülkiyetinin bölünmezliği üzerine kurulu olan tımar sisteminin 1831 yılında kaldırılmasıyla birlikte meydana gelen yeni toprak rejimi mirasın bölünürlüğü getirerek (Duben 1984: 101), arazinin parsellenmesine, ya da bazı yerlerde tam tersine işlenen toprakların birleştirilmesine yol açmış ve tarımda ortaklık sistemini yaygınlaştırmıştır (Türk Aile Yapısı Raporu 1989: 24). Tımar sisteminin kaldırılmasından önce, imparatorluktaki tarım alanlarının çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan miri topraklarda İslam hukuku uygulanmıştır. Çünkü devletin çıkarları toplanan vergilerin devamını sağlamak için küçük işletmelerin parçalanmasını önlemeyi gerektiriyordu (Barkan 1980: 311). Erkek evlatlar arasında paylaşılan toprak, erkek evlat olmadığı zaman kız evlatlara intikal ediyordu (Barkan 1980: 294-295, 311-315). Tımar sisteminin kaldırılmasından sonra verasetin erkek evlatlar arasında eş

¹⁰ DPT Ö.İ.K. Türk Aile Yapısı Raporuna göre, hanede yaşayanların sayısı altı buçuk civarındadır (1989: 24).

biçimde bölünmesi Anadolu'nun bir çok yerlerinde geleneksel olarak devam eder.

Fakat 1858'den sonra toprağın erkek çocuklar arasında eş bölümünü ön gören Arazi Kanunnamesinin çıkmasıyla birlikte, aile reisleri, bir yandan mülklerini adil ve eşit bir biçimde paylaşırmanın, diğer yandan da arazilerinin parçalanmasını engellemenin ikilemi içinde kalmışlardır (Türk Aile Yapısı Raporu 1989: 24).

Tarımın yanında eğitimde görülen bazı yapısal değişimler (Doğramacı 1989: 15-23, Kurnaz 1990) ve bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojiadaki devrimin Osmanlı topraklarına yansması, büyük şehir kadar, kırsal alanda da geleneksel aile yapısını yavaş yavaş değişim geçirmeye zorlayacaktır.

Bu dönemle beraber, kadının statüsü ve aile yapısı üstünde durmaya başlayan düşünürler (Güzel 1985: 858), değişiklik önerileri ile gündeme gelirler. Modern tarım yapılan bölgelerde yeni arazi rejimi süratle etkisini göstermiş ve beraberinde de coğrafi bir hareketliliği meydana getirmiştir (Ortaylı 1984: 85). Şehirlere doğru yapılan bu hareketlilik dolayısıyla, şehirler küçüm-senemeyecek bir büyüme ile karşı karşıya kalırken, ailenin bu durumdan etkilenmesi ve aile yapısında da modernleşmenin başlaması kaçınılmazdır.

5. TÜRK AİLE YAPISI

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte uygulamaya konulan bir dizi toplumsal reform içerisinde aileyi etkileyen en önemli gelişme, 4 ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunudur. Bu kanuna göre, taraflara eşit boşanma hakkı tanınmış, çocukların gözetimi ana-babanın her ikisine birden verilmiştir. Ama yine aynı yasa, kocanın aile reisi olduğunu ve ikametgâhın koca tarafından seçilmesini hükme bağlar (Tolan 1990: 497).

Kanunda yapılan düzenlemelerle birlikte, ekonomik sistemdeki ve toplumsal yapıdaki yeni köklü değişimler aile kurumunu da desteklemiş, takviye etmiştir. Bu süreç sonunda, aile kurumunda yeni bir yapının ortaya çıktığı çeşitli araştırma bulguları ile ortaya konmaktadır (Kıray 1964-Timur 1972).

Türkiye'de köy, kasaba ya da kent düzeyinde gerçekleştirilen çeşitli çalışmalardan elde edilen bir takım bulgulardan ayrı olarak Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsünce (bundan böyle HÜNEE olarak anılacaktır) gerçekleştirilen, 1968 Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması Türkiye'deki aile tipleri ve aile yapısı konusunda o güne kadar, ve hatta günümüze kadar olan en ayrıntılı çalışma olma özelliğini göstermektedir. Bu araştırmanın verileri değerlendirilirken hane halkı kompozisyonu ve aile içi otorite örüntüsü göz önünde bulundurulmuştur.

HÜNEE'de Timur'un gerçekleştirdiği 1968 araştırması (1972: 27), Türkiye'de farklı aile biçimleri ve bunların yurt düzeyindeki dağılımı ile ilgili ve-

rilerle, ailedeki evli çift sayısı, kuşakların genişliği ve aile başkanının kim olduğuna göre dört temel aile biçimi belirlenir. Bunlar:

1) **Çekirdek aile:** karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ev halkı;

2) **Ataerkil geniş aile:** aile başkanı ve karısı ile evli oğulları, gelinleri veya bir evli oğlu, gelin ve torunların birlikte oturması;

3) **Geçici geniş aile:** aile başkanın kendi ana-babası (veya bunlardan biri), bekar kardeşleri, karısının bu tür yakınları ya da her ikisinin diğer akrabalarının bulunması. Bu akrabalardan bir kaçını arada bulunabileceği gibi, yalnız biri de olabilir;

4) **Parçalanmış aile:** ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı aile. Dul anne ve evlenmemiş çocukları veya büyükanne ve evlenmemiş torunların birlikte oturması gibi.

Bu araştırmaya göre, Türkiye’de farklı aile biçimleri ve bunların yurt düzeyindeki dağılımlarını incelediğimizde (Tablo-1) ailelerin %60’unun çekirdek tipi aile, %19’unun ataerkil geniş aile, %13’ünün geçici geniş aile ve %8’inin parçalanmış eksik aile tipinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Aile Tiplerinin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

AİLE BİÇİMİ	ANK. İST. İZMİR	BÜYÜK KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
Çekirdek	67.9	65.8	63.3	61.5	55.4	59.7
Ataerkil-geniş	4.6	9.7	9.5	20.0	25.4	19.0
Geçici-geniş	12.4	11.6	15.0	12.7	13.3	13.1
Parçalanmış-eksik	15.0	12.9	11.9	5.7	5.9	8.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Timur 1972: 31

Fakat burada aile tipleriyle ilgili kesin bir ayırım yapmak söz konusu değildir. Çünkü Türkiye’de aile biçimleri statik bir yapıya sahip değildir. İlk kuruluştaki ataerkil olup, daha sonra çekirdek aileye geçilmesinin yanı sıra, ilk kuruluştaki çekirdek olduğu halde geniş aileye dönüşen aileler de bulunmaktadır (Timur 1972: 47).

Ankara, İstanbul ve İzmir’de çekirdek aile oranları %68’dir. Bu üç büyük kent dışında kalan büyük kentlerde (nüfusu 50000’in üstünde olanlar) çekirdek aile oranı %66, nüfusu 15000-49999 arası olan kentlerde %63, kasabalarda bu oran %62 olarak tespit edilirken köylerde ise %55’lik bir

dağılım sergilemektedir (Timur 1972: 31). Bir başka anlatımla üç büyük kentten, diğer kent, kasaba ve köylere doğru gidildikçe çekirdek aile oranlarının düştüğü, geniş aile oranlarının arttığı görülmektedir.

Tablo 2: Aile Tiplerinin Bölgelere Göre Dağılımı

AİLE BİÇİMİ	ORTA ANADO.	KARADENİZ	BATI ANADO.	AKDENİZ	DOĞU ANADO.	TÜRKİYE
Çekirdek	63.6	46.3	59.1	67.4	63.0	59.7
Ataerki-Geniş	17.6	33.6	15.2	14.4	16.6	19.0
Geçici Geniş	12.4	11.6	15.0	12.7	13.3	13.1
Parçalanmış-eksik	6.4	6.8	12.3	6.7	6.1	8.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Timur 1972: 33

Timur'un araştırmasında (1972: 33) bölgelere göre aile biçimlerinin dağılımlarını gösteren tablo 2 incelendiğinde ataerki-geniş ailelerin en yoğun olduğu yer Karadeniz Bölgesi; en düşük olduğu yer de Akdeniz Bölgesi olduğu görülmektedir. Çekirdek aile oranının en yüksek olduğu yer Akdeniz Bölgesidir. Bu oranın en düşük olduğu bölge ise Karadeniz Bölgesi'dir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise çekirdek ailelerin yüzdesinin Türkiye Ortalaması'na yakın seyrettiği görülmektedir. Dağılmış aileler özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde görülmektedir ve tüm aileler içindeki yüzdesi de (%12,3) oldukça yüksektir.

Timur'un 1968 de yaptığı araştırma verilerinin ortaya koyduğu en önemli sonuç, endüstrileşme-kentleşme ile çekirdek aileler arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığı şeklindedir. Ekonomik şartların, özellikle mülkiyet ilişkilerinin ve mesleki bağların farklı aile tiplerini belirlemede esas olduğunu ileri sürmüştür (Timur 1972: 120).

Daha sonra HÜNEE'de yapılan 1973, 1978 ve 1983 araştırmalarına göre, Türkiye'de 1968'den bu yana geniş ailelerin azalma, çekirdek ve dağılmış ailelerin artma eğiliminde oldukları görülmektedir (Tablo 3-4-5).

Ancak hatırlatılması gereken önemli bir nokta, bu çalışmalarda yapıdan ziyade biçim açısından yorum çıkartılması gereğidir. Mesela çekirdek ailelerin yüzde dağılımları yorumlanırken, kastedilenin yapısal özellikten çok biçim olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca aile tiplerinin belirlenmesinde hane halkı kompozisyonuna ek olarak, sadece hane halkı reisine göre olan akrabalık temel alındığından otorite ilişkisi de hesaba katılabilmektedir.

Tablo 3: 1973-78-83 HÜNEE Araştırmalarına Göre Türkiye'de Bölgelere Göre Aile Tipleri**ARAŞTIRMA BÖLGELERİ**

AİLE TİPİ	YILI	BATI	GÜNEY	ORTA	KUZEY	DOĞU	TÜRKİYE
Çekirdek	1973 (1)	61.6	66.0	58.5	44.0	61.0	59.7
	1978 (2)	60.3	67.9	55.7	50.7	51.1	57.4
	1983 (3)	64.7	69.8	59.8	48.7	58.3	61.6
Ataerkil-Geniş	1973	13.7	12.8	19.3	30.0	19.7	18.0
	1978	9.1	4.5	13.5	18.4	14.5	11.6
	1983	11.6	11.2	15.6	24.6	19.7	15.1
Geçici Geniş	1973	14.7	12.5	15.5	15.5	13.5	14.4
	1978	16.2	16.5	16.8	17.1	18.4	16.9
	1983	11.5	11.9	12.8	16.8	14.5	12.8
Dağılmış	1973	10.0	8.7	6.7	10.5	5.8	8.6
	1978	14.5	1.0	14.1	13.8	15.9	14.1
	1983	12.2	7.1	11.8	9.9	7.5	10.5

Kaynaklar: (1) Kunt 1978 (2) Hancıoğlu 1985 (3) Ünalın 1986

Hane halkı büyüklüğü geniş ailelerde yüksek, çekirdek ve dağılmış hanelerde düşüktür. Türkiye genelinde ortalama hane halkı büyüklüğü 5,5'dir. Hane halkı büyüklüğü Batı Anadolu'dan, Doğu Anadolu'ya gidildikçe, hemen hemen bütün aile tiplerinde artmaktadır. Bu farklılaşmada önemli ölçüde, bölgeler arası doğurganlık oranlarının sosyo-ekonomik yapıya paralel olarak farklılaşmasından kaynaklanmaktadır (Timur 1972: 36-40).

Tablo 4: HÜNEE'ye Göre Türkiye'de Bölgelere Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü**ARAŞTIRMA BÖLGELERİ**

AİLE TİPİ	YILI	BATI	GÜNEY	ORTA	KUZEY	DOĞU	TÜRKİYE
Çekirdek	1978 (1)	4.1	4.8	4.5	5.1	5.6	4.6
	1983 (2)	4.0	5.0	4.7	5.1	6.0	4.7
Ataerkil-Geniş	1978	7.0	7.9	7.8	8.9	9.9	8.2
	1983	7.0	8.0	8.0	9.0	10.2	6.2
Geçici-Geniş	1978	5.3	6.0	6.0	7.4	8.2	4.2
	1983	5.3	6.0	6.1	6.9	7.2	2.8
Dağılmış	1978	3.3	3.4	4.2	5.0	5.3	5.3
	1983	2.2	2.6	3.0	3.5	4.5	5.2

Kaynaklar: (1) Hancıoğlu 1985 (2) Ünalın 1986

Tablo 5: Türkiye’de Yerleşim Yerlerine Göre Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü

ARAŞTIRMA YERLEŞİM YERİ

AİLE TİPİ	YILI	METROPOL	50.000+49.999-	10.00.999-	2.000	2.000-
Çekirdek	1978 (1)	4.1	4.2	4.3	4.5	5.3
	1983 (2)	4.0	4.5	4.4	5.0	5.3
Ataerki-Geniş	1978	7.1	7.1	7.9	8.0	8.6
	1983	6.8	7.2	7.6	8.6	9.1
Geçici-Geniş	1978	5.3	5.6	6.4	6.3	6.8
	1983	5.3	5.7	5.7	6.6	6.7
Dağılmış	1978	3.1	3.4	3.8	3.9	5.0
	1983	2.3	2.6	2.6	2.7	3.6

Kaynaklar: (1) Hancıoğlu 1985 (2) Ünalan 1986

Yerleşim yeri açısından da benzer bir örüntü bulunmakta, kentsel alanlardan, kırsal alanlara doğru gidildikçe hane halkı büyüklüğü, aile biçimine, bölgelere ve yerleşim yerine göre belirgin bir farklılık görülmektedir.

6. SONUÇ

Toplumun en küçük birimi olan aile, endüstrileşen dünyada giderek önemini arttırmaktadır. Aile, sadece ferdi temel ihtiyaçlarına cevap veren bir sosyal kurum değil, aynı zamanda sosyal gelişme içinde karmaşıklaşan hayatın getirdiği sıkıntılarının da sığınağı durumundadır. Ayrıca, Le Play’in, huzurlu toplum huzurlu aileden geçer anlayışı bugün de değerini korumaktadır. Bu görüşün yanı sıra Erkal’ın yazdığı gibi güçlü aile, güçlü millet ve güçlü devletin de temelidir (Erkal 1984: 96). Bu açıklamalar dikkate alındığında, aile incelemelerinin, özel olarak da Türk aile yapısının incelemelerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Türk ailesi incelendiğinde, yapı ve fonksiyonları açısından tarihsel süreç içinde kendine özgü değer ve normlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Örneğin ana-baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen aile tipi yaygın olmasına karşılık, Batı’daki gibi çekirdek aile özelliklerini değil de geleneksel aile özelliklerini göstermektedir¹¹. Bir başka anlatımla, Türk ailesinde çevreden soyutlanmış ilişkiler yerine öncelikli olarak birinci dereceden akrabalar olmak üzere diğer akrabalara doğru genişleyen ilişkiler ağı söz konusudur.

¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Eyce 1994.

Yukarıdaki örneğin yanı sıra bir başka örnek de "gecekondu ailesi"nden verilebilir. Gecekondu ailesi kırdan kente göçün sonucu olarak ortaya çıkmış ve genellikle "geçici aile" tipi olarak adlandırılmasına karşın, 1950'lerden günümüze kadar hayatiyetini korumuş ve korumaya devam eden bir ailedir. Kırsal-tarımsal özellikler bu aile yapısında yer alsa da, kentleşme ile, bu yeni dokunun getirmiş olduğu değişimler de aile yapısına yansımıştır.

Türk ailesinde, aile üyelerinin hak ve sorumlulukları bellidir. Kadın ve erkek birbirlerini gözeterek, kendilerine yüklenen sorumluluklarını yerine getirirler. Çocuğun da aile içinde önemli bir yeri vardır. Saygı temeli üstüne kurulmuş olan aile çoğunlukla küçük aile biçimindedir. Bu özellik eski Türklere itibaren, günümüze gelinceye kadar en belirgin özellik olarak karşımıza çıkıyor.

RÉSUMÉ

D'après l'approche holistique, la société se compose des institutions. C'est en étudiant les institutions qu'on arrive à mieux connaître la société. La société est autant équilibrée au fur et à mesure que les institutions soient en équilibre entre elles. Le degré d'attachement des institutions d'entre elles, montre l'intégralité dans la société. L'étude de la famille qui est l'une des institutions fondamentales de la société a une importance essentielle dans l'étude et l'analyse de la société et la connaissance des relations de la société (Comme la famille est l'une des unités ou des noyaux le plus petit des institutions sociales, elle prend place au premier lieu). Pour pouvoir remarquer et aussi commenter les particularités structurelles de la société turque, il faut d'abord se demander: Qu'est-ce que la famille? Quelles sont les particularités qu'elle possède? Qu'elles sont les sortes de la famille? Ici, on a essayé de répondre à toutes ces questions et ensuite on a exposé la structure de la famille et le système foncier des Etats turcs fondés en Anatolie dans l'histoire étant le sujet de cet article.

KAYNAKÇA

- ARAT, Necla, **Kadın Sorunu**, İstanbul, say, 1986.
- BARKAN, Ömer Lütfü, **Türkiye'de Toprak Meselesi**. İstanbul: Gözlem, 1980.
- CİN, Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1985
- ÇAĞATAY, Tahir, "Modern Aile ve Sosyal Problemleri". **Aile Yazıları 2** (Der: B. Dikeçliçil -A.Çiğdem), T.C. Başbakanlık A.A.K. Bşk., Ankara, 1990, 95-143.

- ÇELEBİ, Nilgün, **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**. Konya: Sebat, 1990.
- DARGA, Muhibbe, **Eski Anadolu'da Kadın**. İstanbul: Acar, 1984.
- DUBEN, Alan, "19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı-Türk Aile ve Hane Yapıları." (Der: N. Erder), **Türkiye'de Ailenin Değişimi**, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Deneği, 1984, 91-112.
- DOĞRAMACI, Emel, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**. Ankara: İş Bankası, 1989.
- DPT, **Türk Aile Yapısı**. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu, 1989.
- ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1958.
- ERKAL, Mustafa, **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**, Ankara, Mayıs, 1984.
- EYCE, Berrin, **Konya'da Küçük Sanayide Çalışan Ailelerde Kadının Sosyal Kontrol Gücü**, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi, 1994.
- GÖKÇE, Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme." **Hacettepe Üniversitesi Beşeri Bilimler Derğisi**, c: 8, s: 1-2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 46-67, 1976.
- HALLAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Tarihi." **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul: Görsel, 696-854, 1982.
- İNAN, Afet, Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması, İstanbul, MEB Basımevi, 1968.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, **İnsan Aile Kültürü**. İstanbul: Remzi, 1990.
- KANDİYOTİ, Deniz, "Aile yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım." **Türkiye'de Ailenin Değişimi**, (Der: N.Erder), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 15-34, 1984.
- KIRAY, Mübeccel, **Ereğli**, Ankara: DPT, 1964.
- KIRAY, Mübeccel, "Büyük Kent ve Değişen Aile", **Türkiye'de Ailenin Değişimi**, (der: N. Erder), Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 69-78, 1984.
- KOCAKAPLAN, İsa, "Dedekorkutta İnsan Hükümdar ve Aile", **Aile Yazıları 2**, (Der: B. Dikeçliğil- A. Çiğdem), Ankara: T.C. Başbakanlık A.A.K. Yay. 249-257, 1990.
- MCNEILL, William, **Dünya Tarihi**. (Çev .A. Şenel), Ankara: V Yayınları, 1989.
- MICHEL, Andrée, **Feminizm**. (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Kadın Çevresi, 1984.

- NİRUN, Nihat, "Eğitimin Sosyal Temelleri ve Eğitimde Verimlilik Meselesi", **Araştırma VIII 1972**, ayrı basım, Ankara, DTCF, 1973.
- NİRUN, Nihat, **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994.
- MORGAN, Henri, **Eski Toplum I**, (Çev. Ü. Oskay), İstanbul, Payel, 1986.
- ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Toplumunda Aile". **Türkiye'de Ailenin Değişimi**, (der N. Erder), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 79-90, 1984.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara, DTCF no: 200, 1971.
- ÖZBAY, Ferhunde, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları." **Türkiye'de Ailenin Değişimi** (Der: N. Erder), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 35-64, 1984.
- SEZER, Baykan, **Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, İstanbul, İst. Üniv. Ed. Fak., 1979.
- SMELSER, Neil, "Modernleşme Kuramına Doğru." (Çev.Ü.Oskay), **Seminer**, S.4, İzmir: Ege Üniv. Yayınları, 1985.
- ŞENEL, Alaeddin, **İlkel Toplumdan Uygur Topluma**. Ankara: Birey-Toplum, 1985.
- TİMUR, Serim, **Türkiye'de Aile Yapısı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 1972.
- TOLAN, Barlas, "Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru" **Aile Yazıları 2**, (Der: B. Dikeçliçil-A. Çiğdem), Ankara: T.C. Başbakanlık A.A.K. Yay. 493-07, 1990.
- VERGİN, Nur, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile." **Aile Yazıları 2**, (Der: B. Dikeçliçil-A. Çiğdem), Ankara: T.C. Başbakanlık A.A.K. Yay, 1990, 309-321.
- YASA, İbrahim, "Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı." **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXVIII, mart-haziran 1973, 1-2, Ankara: Sevinç, 1974.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, "Anadolu Türk Tarihi." **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, C: 3-4, İstanbul: Görsel, 620-694, 1982.
- YURDAYDIN, Hüseyin, **İslam Tarihi Dersleri**. Ankara A.Ü.İlahiyat Fak. Yayınları, 1988.
- ZİMMERMAN, Carle, **Yeni Sosyoloji Dersleri**. İstanbul: İst. Üniv. Yayınları, 1964.

